

Barbara Skubic

BRATI ZNOVA, BRATI BOLJE

Morda je popolnoma neprimerno, da se v besedilu o *Tisoč in eni noči* sklicujem na Tomaža Akvinskega, saj ta o kulturah, iz katerih zbirka izhaja, ni imel, kako bi rekli, najboljšega mnenja. Ampak naj mi bo oproščeno, ker imam poanto – vsaj zdi se mi, da jo imam. *Hominem unius libri timeo* (*Bojim se človeka ene same knjige*) je menda prvi rekel, in za to, kar želim tukaj povedati, je ta izrek prav primeren začetek.

V svojem razmisleku o *Tisoč in eni noči* bi se rada osredotočila na dve stvari – najprej na pripovedovalko in njeno zgodbo, nato pa še na dojemanje kultur(e), ki je deloma nastalo prav zaradi branja te – ene same – knjige. Zgodovina stikov Evrope in Bližnjega vzhoda ni enostavna, je pa nadvse slikovita in kot taka zanimiva za širše poslušalstvo. Fascinantne pripovedke z Orienta – in tukaj za starodavnega evropskega poslušalca ni bilo posebej pomembno, ali je šlo za pravljice ali za poročila Marca Pola (ki so bila pogosto prav toliko resnična kakor Šeherezadine pravljice, ampak o tem kdaj drugič) – so razburjale domišljijo, hkrati pa hranile strah, ki je bil v Evropi navzoč ob omenjanju vzhodnih kultur.

Prvi širše dostopni prevodi *Tisoč in ene noči* so v Evropo prišli v začetku 18. stoletja, v času, v katerem sta se mešala razmah kolonializma, ki si je hotel podrediti »nerazviti svet«, in doba racionalizma, ki je hotela vse izmeriti in kategorizirati po evropskem kopitu, pozneje pa se je v to primešala še romantika, ki so jo fascinirale eksotične lokacije in plemeniti divjaki. Da o skrivnostnih ženskah sploh ne govorimo – evropska romantična literatura jih je polna, in nekaj prikazov nam res ni v čast. Nobena pa ni domišljije burila bolj kot Šeherezada.

Kdo je torej Šeherezada in kakšna je njena zgodba? In zakaj je treba to pripovedovati, ali je mar ne poznamo vsi? Je prebrisana in pogumna vezirjeva hči, spretna pripovedovalka zgodb, ki se odloči, da bo (očetovemu strahu navkljub) kraljestvo z zvijačo rešila pred krvaločnim – globoko ranjenim – vladarjem ... In to s pomočjo ženskih lastnosti: s telesom in spolnostjo in z neprestanim govorjenjem. (Ko bi le bilo tako enostavno!) V sodobni arabski literarni teoriji, predvsem feministični, dobi Šeherezada nekoliko širšo vlogo: še vedno je tista,

ki vladarja s telesom in besedami zapelje proč od zločinov, s katerimi beži od globoke rane, ki mu jo je zadala druga ženska (več njih, pravzaprav, priporočam vam branje okvirne zgodbe, Šahrijar in njegov brat Šahzeman z ženskami res nista imela posebne sreče), to rano pa mu zdravi s telesom in besedami. Žal Šeherezadina vloga ni posebej revolucionarna, ko pride do vprašanj o družbenih spremembah in položaju žensk v družbi: njen cilj je zgolj ponovna vzpostavitev prejšnjega reda, kjer bo vladar moder, zakoni spoštovani ter ženske žene in matere. Prav tako ni avtorica zgodb, samo njihova pripovedovalka, in ne glede na pomembno mesto, ki ga ima pripovedovanje v arabski kulturi, so zgodbe, ko so končno zapisane – in zapisati jih da vladar –, zapisane v čast enega od Šeherezadinih in Šahrijarjevih sinov (v času tisoč in ene noči njunih srečevanj mu je namreč rodila tri, ne da bi – kakor je mogoče razbrati iz zgodb – on to opazil, kar je vsaj nekoliko nenavadno, o tem se najbrž strinjamo), tistih sinov, zaradi katerih na koncu prosi za svoje življenje. Da, za življenje ne prosi zato, ker bi si ga v treh letih pripovedovanja »zaslužila«, ampak zato, da Šahrijarjevi sinovi ne bi ostali brez matere.

A hkrati je Šeherezada vendarle tudi upornica: konec koncev se upre očetu, z izborom zgodb pa se na svoj način upira tudi vladarju. Že res, da izbira tudi zgodbe, ki govorijo o pustolovščinah in užitku, a precej bolj zanimive so tiste, ki govorijo o pravičnosti, milosti in resnici ter skozi katere Šahrijarju sporoča tudi to, da nima prav, da so njegova dejanja napačna. Kljub temu da je njen cilj vzpostavitev prejšnjega reda, je vendarle edina v kraljestvu, ki si upa narediti tisto, kar velja za največji džihad: povedati resnico v obraz tiranskemu vladarju.

Vendar je v zgodovini branja zgodb *Tisoč in ene noči* ta plat Šeherezade pogosto spregledana. Nasprotno, pogosto je bila prav ta knjiga – ena knjiga – tista, s pomočjo katere smo vzpostavili »drugega« in njegovo civilizacijo. Poleg tega, da smo zgodbe, predvsem okvirno, v veliki meri zožili zgolj na telesno, smo že pred stoletji padli v past tega, čemur iraški pesnik Sinan Antoon pravi forenzično zanimanje za arabsko literaturo. Z drugimi besedami: namesto da bi zbirko zgodb razumeli kot zbirko zgodb, nenadoma ni bila več fikcija, ampak antropološki, sociološki ali politični priročnik za razumevanje civilizacije.

Pri tem se zdi, da je s stališča povprečnega zahodnjaka popolnoma nepomembno, da se pogovarjamo o zbirki pravljic, katere najstarejši ohranjeni zapis je iz približno tistega časa kakor *Brižinski spomeniki*; popolnoma nepomembno se nam zdi tudi, da uporabljamo interpretacijo, ki so jo propagirali kolonizatorji v 19. stoletju – preden, denimo, je napredek tehnologije spodbudil pesnika, da je napisal *Od železne ceste*. Prav tako je nepomembno, da so zgodbe precej starejše od prvih zapisov, da so nekatere nastale v Indiji, druge na Kitajskem, spet tretje v deželah rodovitnega polmeseca, da ne vemo, od kod je okvirna zgodba, in da kar nekaj zgodb, ki smo jih brali kot otroci ali gledali risanke, posnete po njih, sploh ni del originalne zbirke, ampak so jih dodali evropski orientalisti in prevajalci.

Težava, če se vrnem na začetek in k citatu Tomaža Akvinskega, ni ena sama knjiga – bati se moramo ene same interpretacije in ljudi, ki ji brez premisleka verjamejo. Zdi se, da »zahodnjaki« orientalcem ne moremo gledati drugače, kakor skozi optiko *Tisoč in ene noči* – ne sicer pravljic, tako neumni vendarle nismo. (Ali

pač, konec koncev je nedavna anketa v ZDA pokazala, da kar 30 odstotkov republikanskih volivcev odobrava bombardiranje mesta Agraba. Pri tem jih čisto nič ne zanima, da je Agraba mesto, v katero je Disney postavil zgodbo o Aladinu, in da v resnici – psst! nikomur ne povejte! – ne obstaja. Raje si ne domišljajmo, da bi bili rezultati ankete kje drugje na svetu ali med volivci katere druge stranke bistveno drugačni.)

A ko pridemo do okvirne zgodbe, tiste, v kateri Šeherezada s telesom in besedami vladarju dopoveduje, da nima prav, se stvari zapletejo. Leta zahodne gospodarske in politične prevlade svetu so naredila svoje: pogosto se zgodi, da zavestno sicer zavračamo stereotipe, nezavedno pa se nam zdi popolnoma logično, da so prebivalci Orienta obtičali nekje v 8. ali 9. stoletju in da so pravzaprav veliki otroci. (O sebi ne bi nikoli mislili tako. Od *Brižinskih spomenikov* in časov, ko se je po slovenskem ozemlju podil »Valjahun, sin Kajtimara«, je vendar minilo dobro tisočletje.) Ali pa morda smrkavci, ki imajo težave s spolnostjo – kako naj bi si sicer razlagali izjavo, ki jo je ob arabskih vstajah leta 2011 dal Bernard Lewis, starosta orientalizma (in ne, orientalizem ni kompliment, več si lahko preberete v znameniti knjigi Edwarda W. Saida z istim naslovom, ki jo imamo tudi v slovenščini) in ljubljene ameriških konservativcev: da je do arabskih vstaj prišlo zaradi množice mladih moških, ki se zaradi brezposelnosti ne morejo poročiti, brez poroke pa ni seksa. Pri tem je bilo popolnoma nepomembno, da je imel Bernard Lewis v času svoje izjave 95 let in da njegovo mnenje o spolnih aktivnostih morda ni bilo posebej relevantno (resnici na ljubo je treba povedati tudi, da je ta njegova znamenita izjava nekoliko iztrgana iz konteksta, vendar je povsem skladna z njegovim razlaganjem arabskega sveta, ki je žal pripomoglo k oblikovanju zahodne politike v času Busheve administracije). Prav tako je nepomembno, da množice frustriranih Arabcev na ulicah bližnjevzhodnih mest niso zahtevale svobodne ljubezni in brezplačne kontracepcije, ampak kruh, svobodo in družbeno pravičnost. Torej tiste stvari, na katere v *Tisoč in ene noči* vladarja opozarja Šeherezada – upornica.

Zato je pomembno opozarjati, da je *Tisoč in ene noči* še vse kaj drugega, kakor zgodba o prevaranem vladarju. Je zgodba o spretnosti in pogumu, zbirka žanrskih zgodb, ki so razveseljevale in navdihovale generacije poslušalcev, bralcev in avtorjev. Je dokaz, da je civilizacija, ki jo celo v današnjem postkolonialnem svetu (četudi bi mu bilo morda bolj pravično reči neokolonialni, ampak tudi to je diskusija za kakšno drugo priložnost) pogosto vidimo samo skozi optiko različnih fanatizmov, v naš svet prinesla mnogo več, kakor smo si pripravljene priznati.

In morda je tudi čas, da zapustimo zgodbe, ki jih že poznamo, in se pustimo zapeljati tistim, ki jih še ne. Previdno, vendar brez kolonialističnega občutka večvrednosti ali postkolonialističnega cinizma.

Konec koncev povedati tiranu resnico ni nič drugače, kakor na glas povedati, da je cesar nag. A morda je čas, da se odmaknemo od ene same interpretacije in osebe, ki si to upa glasno povedati, ne označimo kot naivne, ampak ji priznamo pogum.